

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ЗЮЗІНА Тетяна Опанасівна

ОСВОЄННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКАМИ В
УМОВАХ КЛУБНОГО ОБ'ЄДНАННЯ

13.00.01 – теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 1993

Дисертація є рукопис.

Робота виконана в Одеському державному університеті
ім.І.І.Мечникова.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
ЯКУБОВСЬКА О.М.

Офіційні опоненти: член-кореспондент АПН України, доктор
педагогічних наук, професор НИЧКАЛО Н.Г.
кандидат педагогічних наук, професор
ЄВТУХ М.Б.

Провідна установа: Миколаївський державний педагогічний
інститут.

Захист дисертації відбудеться "26" листопада 1993 р.
о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д ІІЗ.І5.01
в Інституті педагогіки АПН України /252001, м.Київ, вул.Трьохсвя-
тительська, 8/.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту пе-
дагогіки АПН України.

Автореферат розісланий "22" лютого 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.П.ЛЕЖКИЙ

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00802621 (J)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах відродження і розбудови національної системи освіти особливого значення набувають проблеми морального виховання. У новій соціально-педагогічній ситуації необхідні зміни змісту, форм та методів морального виховання молодого покоління.

У педагогічній і психологічній літературі підкреслюється необхідність інтеграції всіх виховних сил, взаємодії школи та інших соціальних інститутів у роботі з учнівською молоддю.

Юнацькі клубні об'єднання сприяють поліпшенню навчання та виховання учнівської молоді, організації її діяльності за інтересами, активного пізнавального та розвиваючого дозайли. Разом з тим не-реалізованість виховного потенціалу в юнацьких клубних об'єднаннях значною мірою пояснюється недостатньою підготовленістю керівників до цього виду діяльності, низьким рівнем науково-методичного забезпечення процесу формування моральної культури особистості в умовах позаурочної діяльності.

Проблема морального виховання завжди розглядалась як одна з найважливіших у педагогічній спадщині П.П.Блонського, А.С.Макаренка, Г.С.Сковороди, Л.М.Толстого, К.Д.Ушинського, С.Т.Шацького та ін.

Теорія морального виховання розглядається в працях І.Д.Бєха, О.С.Богданової, Є.В.Бондаревської, З.І.Васильєвої, О.В.Киричука, І.Ф.Харламова та багатьох інших. У них зокрема викладено основи морального виховання, його закономірності й принципи, виявлено специфіку організації в різних умовах і з різними віковими групами.

Особливості педагогічного процесу у позаурочній роботі, різні аспекти позашкільного виховання висвітлені в працях Л.К.Баласної, Б.С.Кобзаря, Н.Т.Ничкало, Т.І.Сущенко, Н.Д.Хмель, Г.П.Шевченко та ін.

Продуктивним напрямом модернізації процесу морального виховання є культурологічний підхід, методологічні засади якого розробив В.О.Сухомлинський. Видатний український педагог розглядав формування моральної культури особистості як самостійну педагогічну проблему, підкреслював її особливе значення для виховної роботи з стар-

шклясниками. Продуктивність даного підходу у свій час не була оцінена належно, і він не знайшов подальшого розвитку в педагогічних дослідженнях.

Інтерес до використання культурологічного підходу посилюється в умовах демократизації життя суспільства і утвердження нової гуманістичної етики, що розглядає людину як найвищу цінність, спрямованості на гуманізацію виховання та гуманітаризацію освіти.

Слід зазначити, що в умовах відродження і розбудови національної системи освіти проблема освоєння моральної культури суспільства старшокласниками в умовах клубного об'єднання потребує всебічної науково-методичної розробки.

У психолого-педагогічній літературі вказується на ефективність використання у виховній роботі з використанням методів і форм, що сприяють розвитку активності, самодіяльності, самореалізації особистості. Інтенсивно розробляються питання використання так званих активних методів, активних форм, методів активного соціально-психологічного навчання /АСПН/ як на Заході /К.Левін, Б.Байон, К.Роджерс/, так і вітчизняними психологами /А.О.Петровська, Ю.М.Смелянов, Г.О.Ковальов, Т.С.Яценко/ у роботі з різними віковими групами з різноманітною цільовою спрямованістю.

Використання ігрової та дискусійної форм діяльності як засобів виховання значення присвячені праці психологів та педагогів: Н.П.Анікєєвої, О.Б.Добровяча, О.В.Мудрика, Г.М.Камаєвої, Л.В.Кондрашової, Т.М.Кириленко, Т.С.Позднякової.

Одним з провідних принципів удосконалення морального виховання, на думку І.Д.Бєха і О.В.Черенкової, є гармонізація вербального та діяльнісно-практичного рівнів засвоєння моральних цінностей старшими школярами.

Методи активного соціально-психологічного навчання дозволяють одночасно використовувати інтелектуальні, емоційно-образні та діяльнісно-практичні засоби впливу під час організації діяльності моральної спрямованості. Однак можливості використання цих методів, як зазначає О.С.Богданова, не повною мірою розкриті. Дослідження проблеми показує, що особливої актуальності набувають ці питання

в контексті пошуку шляхів удосконалення виховної діяльності в рамках специфічної педагогічної системи – клубного об'єднання, зокрема юнацького, де є досить широкі можливості для їх використання.

Виховний потенціал і специфіка застосування методів активного соціально-психологічного навчання у процесі освоєння моральної культури суспільства в клубному об'єднанні старшокласників до цього часу не були предметом спеціальних педагогічних досліджень.

Об'єктом дослідження є процес формування моральної культури старшокласників.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи організації процесу освоєння моральної культури суспільства старшокласниками в клубному об'єднанні.

Мета дослідження – розробка та теоретичне обґрунтування педагогічних основ організації процесу освоєння моральної культури в умовах клубного об'єднання старшокласників.

Гіпотеза наукового пошуку: висока ефективність освоєння моральної культури суспільства в клубному об'єднанні старшокласників забезпечується за таких умов:

- організації педагогічного процесу на принципах співробітництва й співтворчості;
- наявності у змісті комплексу теоретичних та прикладних знань з моральних аспектів життєдіяльності людини, духовно-морального досвіду попередніх поколінь; розкриття історико-культурних коренів та національної своєрідності загальнолюдських цінностей;
- використання активних методів навчання як стимулів освоєння особистістю моральної культури суспільства на інтелектуальному, емоційному та діяльнісно-практичному рівнях.

Для досягнення поставленої мети та перевірки висунутої гіпотези ставились такі завдання:

1. Розкрити сутнісні характеристики понять "моральна культура суспільства", "моральна культура особистості", "освоєння цінностей моральної культури".
2. Визначити психолого-педагогічні особливості освоєння старшокласниками моральної культури суспільства.
3. Проаналізувати досвід діяльності юнацьких клубних об'єднань з освоєння моральної культури суспільства.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику організації процесу освоєння моральної культури старшокласниками в умовах клубного об'єднання.

5. Розробити практичні рекомендації щодо організації процесу освоєння моральної культури старшокласниками в умовах клубного об'єднання.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія пізнання; положення щодо сутності понять "моральна культура суспільства", "моральна культура особистості"; "освоєння культурних цінностей" як суттєвий аспект культурного розвитку суспільства і особистості; ідеї пріоритету загальнолюдських духовних цінностей; діалектики національного й загальнолюдського, суспільного та особистого в становленні особистості молодшої людини; концептуальні положення теорії педагогіки про моральне виховання, гуманітаризацію освіти, гуманізацію процесу виховання; концепція національної української школи.

Етапи та методи дослідження. Дослідження здійснювалося в 1987–1993 роках у три етапи в середній школі № 244, ПТУ № 12 м. Києва; українській гімназії, СШ № 1, культурно-освітньому училищі, ПТУ № 6 м. Луганська; СШ № 1 м. Радехова Львівської області; експериментальні дані перевірялись на базі кафедри педагогіки Одеського державного університету.

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 450 учнів, 75 педагогів-організаторів та керівників різних юнацьких клубів та об'єднань. На кожному етапі в залежності від конкретних завдань використовувались відповідні методи досліджень.

На першому етапі /1987–1988 рр./ вивчалась філософська, психологічна, педагогічна та інша література з обраної проблеми. Було проаналізовано досвід роботи юнацьких клубних об'єднань морально-етичної, соціально-орієнтаційної спрямованості. Основні методи: теоретичний аналіз проблеми; вивчення документації – програм і планів роботи клубів старшокласників; узагальнення досвіду організації позанавчальної роботи моральної спрямованості; анкетування – з метою виявлення інтересів юнацтва у сфері проблематики моральної культури та форм організації дозвілля, яким надається

перевага; групова експертна оцінка з метою виявлення міри зацікавленості старшокласників проблематикою моральної культури та можливостей організації відповідної роботи в умовах юнацьких клубів. Усе це дало змогу не лише висунути загальну гіпотезу, а й накреслити програму її дослідно-експериментальної перевірки.

На другому етапі /1988–1990 рр./ здійснювався формуючий педагогічний експеримент; перевірялась та впроваджувалась розроблена нами експериментальна програма і методика роботи клубного об'єднання старшокласників з освоєння моральної культури суспільства, визначалася їх ефективність на основі аналізу динаміки даного процесу. Використовувались такі методи: педагогічний експеримент, педагогічне спостереження, анкетування, бесіди з учнями, вчителями, батьками; аналіз результатів творчої діяльності учнів, стандартизовані узагальнюючі характеристики, статистична обробка даних.

На третьому етапі /1990–1993 рр./ здійснювався аналіз та узагальнення одержаного дослідницького матеріалу, уточнювалась програма та методика роботи об'єднання.

Наукова новизна дослідження полягає у педагогічному обґрунтуванні сутності процесу освоєння моральної культури суспільства особистістю; виявленні психолого-педагогічних особливостей освоєння моральної культури в ранньому юнацькому віці; використанні культурологічного підходу в розв'язанні завдань виховання молоді на засадах загальнолюдських цінностей.

Теоретична значущість роботи визначається теоретичним обґрунтуванням змісту та основних напрямів педагогічної діяльності з організації цілеспрямованого процесу освоєння моральної культури у ранньому юнацькому віці; розробкою методики використання методів активного соціально-психологічного навчання як стимулів освоєння особистістю моральної культури на інтелектуальному, емоційному та діяльнісно-практичному рівнях.

Практичне значення роботи полягає в розробці методичних рекомендацій щодо організації процесу освоєння моральної культури у ранньому юнацькому віці; програми та методики організації процесу освоєння моральної культури суспільства, які можна використовувати як у клубах старшокласників, так і у факультативних курсах з морально-етичної проблематики.

Вірогідність результатів та основних висновків дисертаційної роботи забезпечувалась науковою обґрунтованістю вихідних позицій дослідження; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів,

адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням; результатами експериментальної перевірки розроблених положень і рекомендацій.

На захист виносяться:

1. Теоретичне обґрунтування педагогічних основ організації процесу освоєння моральної культури суспільства старшокласниками.

2. Методика організації процесу освоєння моральної культури суспільства в умовах клубного об'єднання старшокласників.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом публікації статей, виступів із повідомленнями на республіканських та регіональних науково-теоретичних та науково-практичних конференціях /1988-1989 рр./, звітних конференціях Одеського держуніверситету /1991-1992 рр./, педагогічній раді СШ № 244 м.Києва, науково-методичній нараді обласного учбового науково-педагогічного центру та методичній нараді обласного науково-методичного центру народної творчості та культурно-освітньої роботи м.Луганська.

Впровадження результатів дослідження. Розроблені методичні рекомендації для керівників клубних об'єднань старшокласників щодо освоєння моральної культури впроваджені в практику роботи середніх шкіл, позашкільних, культурно-освітніх закладів м.Києва, Луганська, Одеси, Радехова Львівської області.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатку.

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета дослідження, його гіпотеза та завдання, показана база та методи дослідницької роботи, її наукова новизна та практична значущість, основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Освоєння старшокласниками моральної культури суспільства в умовах клубного об'єднання як педагогічна проблема" на основі аналізу філософської, культурологічної, психологічної, педагогічної, соціологічної літератури розкриваються сутність та зміст процесу освоєння особистістю моральної культури суспільства, визначаються основні напрями педагогічної діяльності щодо організації процесу її освоєння у ранньому юнацькому віці; аналізуються існуючі підходи до визначення змісту, форм і методів роботи в клубах старшокласників, розробки ряду програм їх діяльності.

Культурологічне дослідження моралі, як відзначають Л.П.Буєва, В.А.Малахов, Н.О.Головко, привело до введення у науковий обіг понять "моральна культура суспільства", "моральна культура особистості". У науковій літературі моральна культура суспільства характеризується як: "усе морально позитивне" /С.Ф.Анісімов/; "ступінь освоєння прогресивних моральних цінностей і оволодіння навичками їх реалізації" /Л.І.Грінберг/; "загальнолюдське в моралі" /І.Ф.Надольний/.

Діяльність людей із покоління в покоління з об'єктивною необхідністю передбачає освоєння, наслідування та переробку минулого досвіду. Завдяки цьому забезпечується живий зв'язок історії. Розвиток культури в цілому можна представити як єдність освоєння попередньої культури і утворення нових культурних цінностей. Таким чином, розвиток культури полягає у тому, що, з одного боку, через освоєння наявної культури людина формує себе як соціальна істота, а з іншого – формує у процесі творчої діяльності багатий та різноманітний світ речей, цінностей необхідних для її існування.

Моральна культура особистості, за визначенням І.С.Кона, А.І.Арнольдова, В. Нічева – це складна програма, що включає освоєний досвід людства, який допомагає діяти морально в традиційних ситуаціях, а також творчі елементи свідомості – моральний розум, інтуїцію, що сприяють прийняттю морального рішення у проблемних ситуаціях. В.І.Бакштановський такі компоненти структури моральної культури особистості, як високий рівень культури, моральної свідомості розглядає як єдність культури етичного мислення /"уміння використовувати етичне знання", "адаптивність до морального судження/ і культури морального почуття /"прагнення і спроможність до морального резонансу, співчуття"/, а культуру моральної поведінки – як єдність культури вчинку /"ефективно діє"/ та етикету.

Освоєність морального, духовно-практичного досвіду попередніх поколінь, тобто моральної культури суспільства, визначає ціннісно-орієнтаційний рівень моральної культури особистості, формує її духовно-теоретичне ядро, основу її соціально-моральної орієнтації. Процес освоєння цінностей моральної культури потребує насамперед осмислення, емоційного сприйняття, переживання, почуття причетності, а не просто засвоєння знань.

Всебічне осмислення спадщини видатних діячів української науки та культури Г.С.Сковороди, М.І.Костомарова, П.О.Куліша, М.П.Драгоманова, Д.І.Яворницького, І.І.Огієнка, М.С.Грушевського та інших сприяє більш глибокому усвідомленню історико-культурного коіння моральних якостей українського народу.

Розглядаючи питання про цінності загальнолюдської моралі та завдання морального виховання українські вчені-педагоги дотримуються таких позицій. О.В.Киричук підкреслює, що загальна мета – виховання соціально-активної, гуманістично спрямованої особистості, яка у своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими /честь, совість, людська гідність, соціальна справедливість/ і культурно-національними /працелюбність, добротворчість, волелюбність, суверенність, соборність/ цінностями. На його думку, особливе місце у формуванні загальнолюдських і культурно-національних цінностей належить організації ціннісно-орієнтаційної діяльності, у процесі якої актуалізуються не тільки знання, а й емоції, почуття, що відіграють значну роль у закріпленні переконань, гуманістичної спрямованості особистості¹. П.Р.Ігнатенко і Ю.Д.Руденко вважають принципами народної моралі совість, правдивість, гідність, справедливість, чесність та ін.² Визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, як твердить О.Вишневський – це власне і є визнання "Вічних Істин Моралі: Добра, Любові, Совісті, Справедливості, Правди, Краси, Сумлінності, Гідності, Милосердя, Злагоди, Творчості"³. Учений наполягає на визнанні абсолюту моральних норм. Принципове розходження його з "класовим" підходом до моралі полягає в тому, що будь-яке використання її у своїх вузьких інтересах ним визнається не як норма, а як злочин проти неї. Своєрідність авторської позиції полягає в ототожненні поняття Бога і Моралі, Ідеї Моральності. Тих людей, котрі визнають існування етичних норм як ідеальних понять, він називає вірними в Бога, хоч вони і вважають себе атеїстами.

Отже, загальна спрямованість вищенаведених положень майже співпадає і дає підстави для досить чіткого розуміння суті загально-

1 Киричук О.В. Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України // Рідна шк. – 1991. – № 5. – С.33-40.

2 Ігнатенко П.Р., Руденко Ю.Д. Національна система виховання // Рідна шк. – 1991. – № 7. – С.47-52.

3 Вишневський О. У пошуках духовності // Рідна шк. – 1992. – № 9-10. – С.42-48.

ських, культурно-національних та народних моральних цінностей, як вони мисляться сучасними вітчизняними вченими.

Педагогічно керований процес освоєння моральної культури суспільства старшокласниками, на нашу думку, повинен сприяти здійсненню основних етапів формування моральної культури особистості /за В.О.Сухомлинським/ і передбачати:

- розвиток та поглиблення інтересу до осмислення знань моральної спрямованості, моральних аспектів життєдіяльності;
- осмислення суті моральних цінностей та виникнення позитивного ставлення до них;
- розвиток здатності до персоналізації особистості в іншій особі;
- усвідомлення особистістю себе суб'єктом моральної дії, вчинку;
- приведення своєї поведінки у відповідність до норм моральної культури;
- розвиток потреби до саморозвитку, самовдосконалення.

Викладене вище дозволяє визначити основні напрями педагогічної діяльності щодо організації процесу освоєння моральної культури суспільства. Це передусім:

1. Сприяння засвоєнню знань про цінності моральної культури; про історико-культурні корені звичаїв і традицій різних часів та народів.

2. Стимулювання розуміння суті моральних норм, принципів, ідеалів, понять, моральних якостей особистості; розвитку здатності до моральної оцінки, судження, етико-психологічного аналізу; розвитку емпатії та рефлексії як основи моральних почуттів.

3. Організація процесу практичного освоєння соціально схвалених зразків поведінки у проблемних ситуаціях, етикету, норм культури спілкування, засобів самовиховання, саморегуляції.

Структура змісту виховних програм і відповідних проблемно-тематичних блоків через необхідність акумулювати все найцінніше з соціально-культурного досвіду людства, подати інтегроване знання про людину, потребує:

- з'ясування суті соціально-моральних цінностей в найширшому

плані;

- показу національної своєрідності та історико-культурних коренів загальнолюдських моральних цінностей;
- розкриття сутності моральних якостей особистості, її моральних цінностей;
- ознайомлення з соціокультурами вірцями та стереотипами поведінки;
- розгляду психічних та фізичних можливостей людини, систем самовиховання, самовдосконалення, саморегуляції.

Як показали психолого-педагогічні дослідження, а також результати констатуючого експерименту, інтерес до кола проблем, які становлять зміст моральної культури суспільства, у ранньому юнацькому віці дуже великий. Пояснюється це формуванням у молоді більш чітко визначених соціально орієнтаційних потреб, тобто прагнення відповісти собі на питання "У чому мета і сенс людського життя?", "У чому мого призначення?" та ін. У цей період у неї загострюється інтерес до теоретичного, філософського осмислення змісту моральних ідеалів, норм, принципів, цінностей, аналізу етико-психологічних сторін міжособистісних стосунків. Для нього характерні наявність готовності, здатності та прагнення до самовдосконалення /за результатами констатуючого експерименту 98% опитаних відповіли, що вважають за необхідне займатися самовдосконаленням/. Отже проблеми, що становлять зміст моральної культури, виявились надзвичайно актуальними у цьому віці, бо їх освоєння допомагає розвитку та задоволенню вікових потреб. Разом з тим у ході дослідження у молоді є явились тенденції неглибокого, поверхового розуміння, примітивного трактування сутності деяких моральних понять, норм, принципів категорій.

Враховання психолого-педагогічних особливостей виховної роботи з юнацтвом дозволило сформулювати деякі, на нашу думку, досить актуальні педагогічні завдання: прилучення до художньої культури, ознайомлення з творами мистецтва, публіцистики, які висвітлюють моральний аспект людських взаємовідносин; ознайомлення з науково-популярною літературою, що розкриває основи наук про людину; моделювання ситуацій: морального вибору, між-

особистісного та соціально-рольового спілкування, екстремальної поведінки, етикету; формування взірця самовиховання; ознайомлення з методами та засобами самовиховання, саморегуляції.

Клубне об'єднання – форма організації педагогічно керованої групової діяльності у години дозвілля. З'ясовуючи виховні можливості клубного об'єднання старшокласників з урахуванням специфіки організації педагогічного процесу в ньому, ми дійшли таких висновків. Обрані методи роботи щодо освоєння моральної культури суспільства обов'язково мають бути привабливими для юнацтва, передбачати різні види його самодіяльності, самореалізації, відкривати широкий простір для самовизначення, самоствердження, давати насолоду від творчості і разом з тим мати високий потенціал навчального впливу, бути інформаційно і емоційно насиченими.

Аналіз діяльності клубних об'єднань, здійснений автором, дав змогу виявити як слабкі, так і сильні сторони в їх роботі, що зокрема допомогло розробити експериментальні програми та методики для клубного об'єднання старшокласників соціально-орієнтаційної, морально-етичної спрямованості.

У другому розділі "Методика організації процесу освоєння моральної культури в умовах клубного об'єднання старшокласників" розкривається методика та хід формуючого експерименту, виховний потенціал та специфіка використання методів активного соціально-психологічного навчання, доводиться ефективність розробленої програми та методики, виходячи з аналізу динаміки процесу освоєння старшокласниками моральної культури.

Відповідно до розробленої програми в ході формуючого експерименту перевірялась ефективність запропонованих нами методичних рекомендацій щодо визначення змісту та основних напрямів виховної діяльності, використання методів активного соціально-психологічного навчання в процесі освоєння моральної культури старшокласниками в клубному об'єднанні, можливостей використання творів мистецтва та науково-популярної літератури в організації позаурочної роботи.

Педагогічне керівництво освоєнням моральної культури потребує відбору тематичного матеріалу, який би якнайглибше висвітлював

відповідні проблеми. У ході експерименту ми використовували твори різних видів та жанрів мистецтва, "літературно-художнього людинознавства", науково-популярну літературу, як гуманітарного, так і природничо-наукового характеру, що розкриває основи різних наук про людину; публіцистику, присвячену висвітленню моральних сторін сучасних соціальних процесів та явищ, а також спиралася на досвід міжособистісного спілкування як у групі, так і поза нею. При цьому виходили з того, що відібраний матеріал має розкривати історико-культурну перспективу соціально-моральних цінностей, не дублюючи навчальні програми; твори мистецтва – вирізнятися глибоким психологізмом, загостреною увагою до моральної проблематики, а інші інформаційні джерела – в науково-популярній формі висвітлювати сучасний підхід до проблем людини. Добір конкретних матеріалів визначався головним педагогічним завданням того чи іншого заняття за умов достатньої варіативності та можливості змін.

Розробляючи програму роботи клубного об'єднання, ми виходили з того, що загальнолюдське та національне в моралі діалектично співвідносяться як зміст та форма. Разом з залученням творів зарубіжного мистецтва, художньої публіцистики з питань світового культурного процесу особлива увага приділялась використанню національної культури. Так, літературною основою сюжетно-рольової гри став матеріал про життя та діяльність педагога-демократа, поборниці навчання в народних школах рідною мовою Х.Д.Алчевської, історична поема Ліни Костенко "Маруся Чурай" покладена в основу роботи "Школи етико-психологічного аналізу" з теми "Любов", а "Легенда про матір" М.Д.Леонтовича стала музичною основою теми "Материнство". Портрети Т.Г.Шевченка, О.О.Мурашка, пейзажі С.І.Васильківського використовувались при проведенні занять ігрового тренінгу з метою розвитку емпатії. Висловлювання видатних українських учених та діячів культури наводились на засіданнях "Роздуми про людину".

У ході дослідження перевірялось припущення про те, що в умовах клубного об'єднання старшокласників оптимальний результат при освоєнні моральної культури суспільства та інтелектуальному, емоційному та діяльнісно-практичному рівнях можна одержати за умови широкого використання активних методів навчання, модифікованих з урахуванням поставлених завдань.

Сюжетно-рольові ігри за матеріалами художніх творів, науково-популярної літератури та публіцистики, що розкривають різні сторони історико-культурного процесу, які застосовувались під час експериментальної роботи, давали змогу з'ясувати перспективи конструювання: а/ пізнавальних моделей - ознайомлення з соціальними та моральними цінностями, моральними нормами різних часів та народів; б/ пояснювальних моделей - з'ясування ситуацій вчинок-наслідок у різних моральних обставинах, сутності моральних цінностей, ці заняття також сприяють розвитку інтелектуально-емоційної сфери особистості, підвищенню її культури мови, збагаченню цінностями світової культури.

Ситуаційні, імітаційні, соціально-рольові, операційні, організаційно-діяльнісні ігри умовно названі нами "діловими", сприяють кращому усвідомленню особистістю себе суб'єктом моральної дії, вчинку, приведенню своєї поведінки у відповідність з нормами моральної культури завдяки оволодінню знаннями, вміннями, навичками, необхідними для соціально схвалюваних дій як у стереотипних /етикет/, так і проблемних /екстремальних/ ситуаціях; освоєнню методів морального самовиховання. Заняття ігровим тренінгом /модифікований варіант/ створюють умови для розвитку навичок міжособистісного спілкування, емпатії, практичного оволодіння навичками та прийомами саморегуляції.

Диспути та дискусії за матеріалами науково-популярної літератури - складні форми, що потребують значної попередньої підготовки учасників і оволодіння ними певною системою знань у тій чи іншій галузі. Використання таких форм створює умови для ідейного становлення особистості у процесі прийняття тієї чи іншої точки зору, що потребує попередніх міркувань і є активною формою закріплення знань.

"Школа етико-психологічного аналізу" - форма сприяння підвищенню культури етичного мислення. Етико-психологічний аналіз моральної сторони людських стосунків, що здійснюється за допомогою творів мистецтва та художньої публіцистики, сприяє активізації процесу осмислення образів, ситуацій, розвитку здібностей до виконання розумових операцій /аналізу, синтезу, порівняння, співставлення, абстрагування, судження/. Ця форма дозволяє організувати сприйняття та усвідомлення учасниками об'єднання моральної інформації, спонукає до її глибокого осмислення, вироблення оцінених суджень.

Виявляючи виховний потенціал і з'ясовуючи можливості різних активних методів для розв'язання поставлених завдань у юнацькому клубному об'єднанні, ми дійшли висновку про необхідність ширше використовувати художні сюжетно-рольові ігри, "ділові" ігри, ігровий тренінг, різні види дискусійної практики, а також "Школу етико-психологічного аналізу".

Враховуючи динамічний, безперервний характер процесу освоєння моральної культури особистістю, ми взаємоємно, що методика дослідження цього процесу повинна передусім допомогти виявленню тенденцій до зміни. Це дуже важливо ще й тому, що процес освоєння моральної культури відбувається нерівномірно і залежить не тільки від педагогічного впливу, тим більше у межах окремо взятої, специфічної педагогічної системи, але і від багатьох інших факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Зокрема, у нашому дослідженні вихідні групові дані за різними показниками виділених критеріїв були різні як у межах однієї групи, так і в порівнянні контрольної та експериментальної груп. До того ж у контрольній групі за деякими показниками вони були спочатку дещо вищими, що зумовило різницю кінцевих результатів. Це закономірно навіть після формуючих цілеспрямованих дій, оскільки не тільки співпадання соціальних дій за спрямованістю та методами з потребами вихованців визначає успіх їх розвитку, але й наявний у них попередній рівень ознайомленості з даною проблематикою, усвідомлення ними моральної сторони людського життя.

Зміна інтересів, якості знань, системи ціннісних орієнтацій та установок, потреб та мотивів, соціально-моральної саморегуляції і активності учасників експерименту розглядається нами як система показників динаміки процесу освоєння юнацтвом моральної культури.

Аналіз результатів дослідження показує, що в ході експериментальної роботи значно розширилась сфера інтересів учнів, позитивні зрушення відбулися в їхньому інтелектуальному розвитку. Це знайшло відображення у розвитку здібностей до етико-психологічного аналізу, поглибленні розуміння сутності соціально-моральних цінностей, знань історико-культурних витоків тощо.

Динаміка змін інтересу старшокласників до
проблем культури та мистецтва /у % по
групах А і Б/

Вираженість інтересу	Початковий		Заклучний	
	А	Б	А	Б
Дуже цікавлюсь	8	4	26	8
Цікавлюсь, але не глибоко	35	49	49	58
Мало цікавлюсь	35	30	21	26
Не цікавлюсь	21	17	4	8

Виявлено певні зміни у мотивації поведінки, розвитку емпатії, прагненні поводитися відповідно до етикету, оволодінні вміннями та навичками, необхідними для дій в екстремальних ситуаціях. Значно зріс інтерес до питань психофізичних можливостей людини. Участь у змаганнях, "ділових" іграх, ігровому тренінгу дозволила багатьом старшокласникам скорегувати власні плани самовдосконалення, оволодіти деякими прийомами самовиховання і саморегуляції.

Проілюструємо динаміку усвідомлення моральних основ вчинку. Даючи відповідь на запитання "Перш ніж зробити який-небудь крок, чи прагнете Ви уявити собі, як це позначиться на інших?", 65% опитаних у контрольній групі та 74% в експериментальній відповіли ствердно. При чому, на початку експерименту цей показник у контрольній групі був навіть дещо вищий ніж відповідний в експериментальній /56% і 47%/. В даному разі суттєвою є не абсолютна величина, а тенденція її зміни в процесі експериментальної роботи. Порівняльний аналіз даних контрольної та експериментальної груп показав, що процес освоєння моральної культури в експериментальній групі під час формуючого експерименту відбувався більш динамічно. Як підтвердили його результати, цей варіант освоєння моральної культури суспільства особистістю у ранньому юнацькому віці створює основу для осмисленішого формування життєвих планів, вироблення моральних принципів і відрізняється від пасивного накопичення морального досвіду у повсякденних ситуаціях інтенсивністю і спря-

мованістю навчального впливу.

Таким чином, запропонована методика організації цілепрямованого процесу освоєння моральної культури суспільства в умовах клубного об'єднання старшокласників дає можливість створити більш сприятливі умови для всебічного удосконалення людини, гармонізації її емоційних, розумових та поведінкових проявів, а також глибокого пізнання своїх розумових та фізичних сил, особливостей взаємодії з іншими людьми та оточуючим світом в цілому.

У висновках викладені основні теоретичні узагальнення та практичні результати дослідження:

1. Принципово нова соціально-педагогічна ситуація в Україні визначає необхідність докорінного оновлення змісту і форм морального виховання, в основі якого має бути орієнтація на загальнолюдські цінності, культурологічний підхід до моралі. В умовах національно-культурного відродження, виключно важливе значення має звернення до традицій української національної системи виховання, зокрема національних і загальнолюдських духовних цінностей, визначення ролі національних пріоритетів у моральному вихованні учнівської молоді.

2. Моральна структура особистості до структурних елементів якої належать: культура етичного мислення, культура моральних почуттів, культура моральної поведінки, активність процесу морального самовдосконалення, передбачає освоєний досвід людства, який допомагає діяти морально в традиційних ситуаціях та розвиток творчих елементів свідомості – морального розуму, інтуїції, що сприяють прийняттю морального рішення у проблемних ситуаціях.

3. Освоєнню моральної культури суспільства належить першочергова роль у формуванні моральних рис особистості. Глибоке вивчення морального і духовно-практичного досвіду попередніх поколінь багато в чому визначає ціннісно-орієнтаційний, рівень моральної культури особистості, допомагає формувати її духовно-теоретичне ядро – основу соціально-моральної орієнтації.

4. Педагогічно керований процес освоєння моральної культури особистістю підпорядкований загальним цілям морального виховання і може успішно здійснюватись за допомогою запропонованих заходів. Основними напрямками педагогічної діяльності з організації ціле-

спрямованого процесу освоєння моральної культури суспільства старшокласниками є:

– сприяння засвоєнню знань про цінності моральної культури та історико-культурні корені звичаїв і традицій різних часів та народів; сутність та особливості самобутньої цивілізації рідного народу; національну родинно-побутову культуру;

– стимулювання розуміння сутності моральних норм, принципів, ідеалів, понять, моральних якостей особистості; розвитку здатності до моральної оцінки, судження, етико-психологічного аналізу; розвитку емпатії та рефлексії як основи моральних почуттів;

– організація процесу практичного освоєння соціально-охвалених зразків поведінки у проблемних ситуаціях; етикету; норм культури спілкування; засобів самовиховання і саморегуляції.

5. Зміст виховного процесу охоплює комплекс теоретичних та прикладних знань про моральні аспекти життєдіяльності суспільства, духовний досвід попередніх поколінь, спрямованих на розкриття історико-культурних підвалин та національної своєрідності загальнолюдських моральних цінностей.

6. Методи і форми роботи в клубному об'єднанні старшокласників з освоєння моральної культури суспільства повинні, з одного боку, ставити їх учасників у становище активного діяча, передбачати різні види самодіяльності, самореалізації, давати простір для самоутвердження, самовизначення, приносити насолоду творчості, а з іншого – відрізнятись високим потенціалом виховного впливу, інформаційно-емоційною насиченістю, сприяти активізації процесу самовдосконалення.

7. Творче комплексне використання зазначених методів роботи відповідно до запропонованої нами методики дає змогу стимулювати освоєння моральної культури суспільства на інтелектуальному, емоційному і діяльнісно-практичному рівнях.

Звичайно, викладені висновки не претендують на остаточне розв'язання проблеми. Подальшого дослідження потребують вивчення особливостей педагогічно керованого процесу освоєння цінностей моральної культури в межах інших педагогічних систем, при вивченні культурологічних дисциплін та інтегрованих курсів з людинознавства, підготовка педагогів до керівництва цим процесом.

Основний зміст дисертації опубліковано нами у таких виданнях:

1. Совершенствование подготовки руководителей клубных объединений в воспитательной работе с юношеством: Тез. докл. респ. науч.-теорет. конф. // Актуальные проблемы подготовки кадров в области искусства и культуры в свете перестройки высшего и среднего специального образования. - Николаев, 1988. - С.94-95.

2. Специфика формирования нравственной культуры личности в условиях клубных форм организации свободного времени юношества: Тез. докл. обл. науч.-практ. конф. // Актуальные проблемы организации досуга населения на современном этапе. - Тамбов, 1988. - С.90-92.

3. Вопросы формирования нравственной культуры личности в условиях клубных объединений для юношества: Тез. докл. респ. науч.-практ. конф. // XIX Всесоюзная конференция и проблемы активизации деятельности учреждений культуры и искусства по повышению духовного потенциала личности. - Киев, 1989. - С.20-22.

4. Формирование нравственной культуры личности как педагогическая проблема и пути ее решения в условиях внешеских клубных объединений: Тез. докл. регион. научн. конф. // Духовная культура и формирование личности. - Краснодар, 1989. - С.129-131.

5. У клубных объединений много возможностей улучшения работы // Воспитание школьника. - 1989. - № I. - С.27-28.

6. Внешеские клубы социально-ориентировочной, нравственно-этической направленности: проблемы, решения. Информ. справка по результатам научн. исследований /Информцентр по вопросам культуры и искусства ГРБ УССР им. КПСС. - Киев, 1989. - Вып. I /сер. КЛР/. - 12 с.

7. Кому цікаво в клубах за інтересами // Соц. культура. - 1989. - № 4. - С.20-21.

8. Методические рекомендации по педагогическому управлению формированием нравственной культуры юношества в клубных объединениях // Методические рекомендации по организации самостоятельной работы студентов. Часті II: Внутривузівський збірник. - Київ, КГІК, 1988. - С.70-76.

9. Юношеские клубы: содержание и методы работы по формированию нравственной культуры личности: Методические рекомендации. - Ворошиловград: ОНМД НТ и КИР. - 1989. - 25 с.

10. Формирование нравственной культуры личности в клубных объединениях для юношества: Методические рекомендации. - Киев, КГИК, 1990. - 25 с.

11. Раздумья о педагогике досуга // Советская педагогика, 1990. - № 7. - С.23-28 /в соавторстве/.

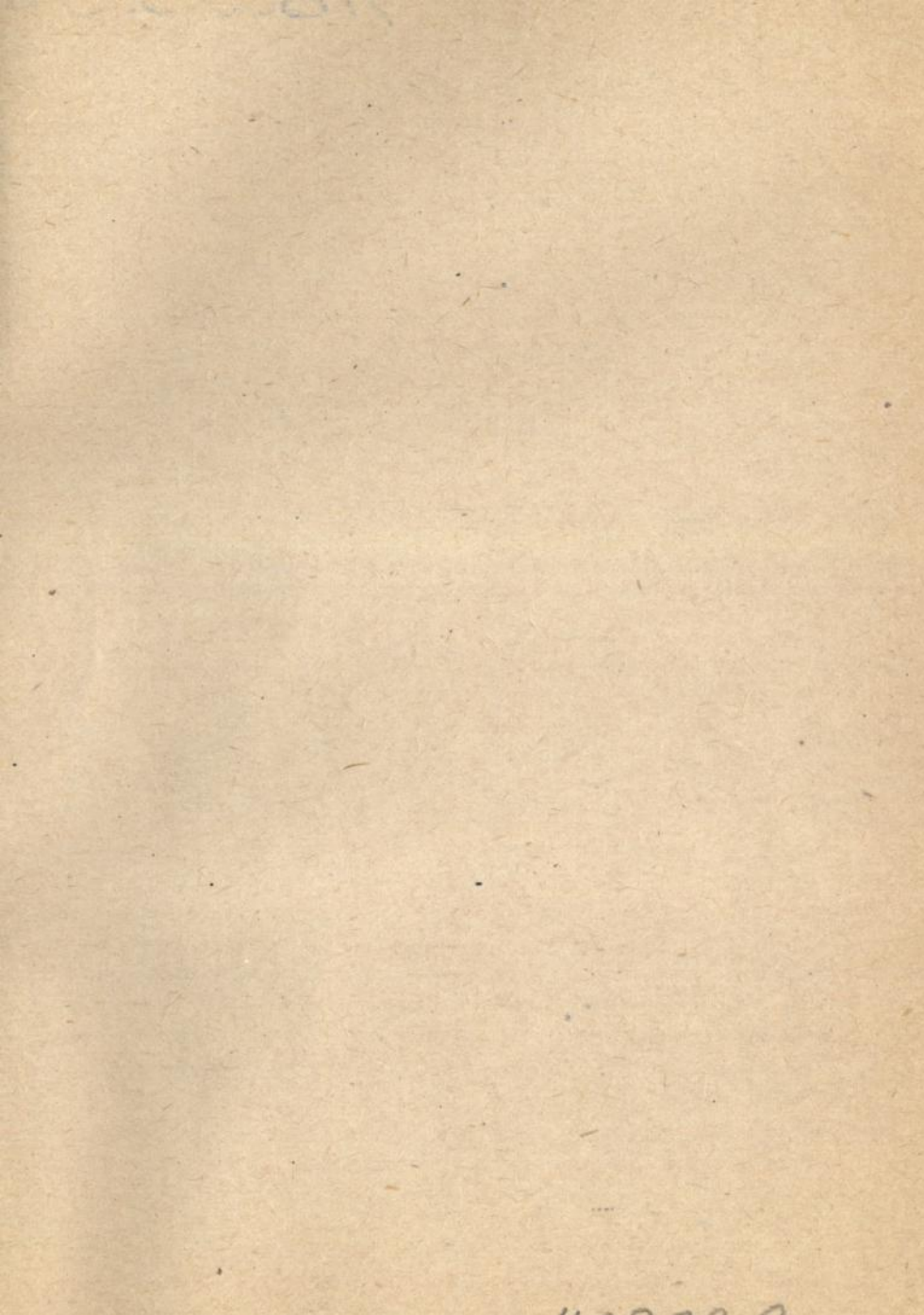
на стор. 16 під цифров 2

"моральна структура особистості" читати "моральна культура особистості"

Підписано к печати 15.Ю.93г. Формат 60x84 1/16 1 п.л.

Тираж 100 Заказ 283.

Ротапринт ВУГУ г. Луганск, кв. Молодежный, д. 30-а

AB 28.316